

OMÓWIENIA I RECENZJE

Janusz Krzysztof Kozłowski (red.), *The Early Linear Pottery Culture in Eastern Slovakia*, Polska Akademia Umiejętności, Prace Komisji Prehistorii Karpat, t. I, Kraków 1997, 282 strony.

Niedawno ukonstytuowana Komisja Prehistorii Karpat Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie poszczycić się już może pierwszym wydanym drukiem dziełem. Recenzowana pozycja jest archeologiczną monografią najwcześniejszych społeczeństw agrarnych zamieszkujących północno-wschodni kraniec Kotliny Karpackiej, czyli wschodnią Słowację. Została ona napisana przez zespół badaczy polskich oraz słowackich. Typowe analizy o charakterze prahistorycznym przeplatają się w niej z opracowaniami i ekspertyzami geomorfologicznymi, mineralogicznymi, paleobotanicznymi i paleozoologicznymi.

We wstępie autorzy omawianego dzieła zarysowali jego problematykę oraz określili stan dotychczasowych badań nad kompleksem wschodnich kultur linearnych. Za cel swej pracy uznali podsumowanie wyników badań prowadzonych na kilku stanowiskach Niziny Wschodniosłowackiej oraz zdefiniowanie kulturowych i ekologicznych aspektów rozprzestrzenienia się ekumeny wczesnoneolitycznej na tereny wschodniej Słowacji. Kolejnym celem pracy jest opis procesów osadniczych i gospodarczej eksploatacji terenów nad górną Cisą i Bodrogiem.

W rozdziale II. Jan Harčar przedstawił w szczegółowy sposób geologiczną, geomorfologiczną, hydrologiczną, klimatologiczną i pedologiczną charakterystykę Niziny Wschodniosłowackiej. Zwrócił w niej uwagę na znaczny wpływ osadnictwa i działalności ekonomicznej człowieka prahistorycznego na erozję i degradację naturalnej pokrywy glebowej i całego środowiska. W dalszej części omawianego rozdziału przedstawił on wnikliwie analizy środowiskowe najbliższego otoczenia stanowisk w miejscowościach: Zbudza, Zalužice, Slavkovce i Malé Raškovce.

W rozdziale III. Marek Nowak przedstawił zarys sieci osadniczej najstarszych faz kompleksu wschodnich kultur linearnych na Nizinie Wschodniosłowackiej. Nakreślił w nim główne składowe konteksty środowiskowe procesów osadniczych. Zaliczył do nich naturalne granice regionu będącego przedmiotem studium, jego klimat, roślinność, hydrologię tego terenu i gleby. W rezultacie przeprowadzonych analiz wyróżnił on tam szereg geoekologicznych typów środowiska okresu atlantyckiego. Są to: dna dolin (A), równiny (B), obszary pagórkowate (C), obszary podgórskie (D) oraz góry (M.). W dalszej części swego wywodu Nowak scharakteryzował położenie kilku wybranych

stanowisk. Opisał ilość i jakość odkrytych na nich zabytków archeologicznych. Odnosił się do genezy różnych fragmentów warstwy kulturowej i spróbował ocenić jej wiarygodność dla studiów kulturowo-chronologicznych. Następnie wykorzystując metodę analizy *site catchment* określił udział wyróżnionych przez siebie geoeologicznych typów środowiska w sąsiedztwie 13 stanowisk. Stało się to podstawą rekonstrukcji systemu osadniczo-ekonomicznego społeczeństw omawianego kompleksu kulturowego.

W rozdziale IV. Marian Vizdal dokonał szczegółowej klasyfikacji i prezentacji bogatego materiału ceramicznego kompleksu wschodnich kultur linearnych ze stanowisk w Slavkovcach, Zbudzy, Małych Raškovcach i w Małych Zalužicach. Wyróżnił on cały szereg typów form naczyń glinianych oraz technik i wątków ich zdobnictwa. Wczesno-neolityczna ceramika ze wschodniej Słowacji pokazana została na tle współczesnych jej zabytków z Wielkiej Niziny Węgierskiej oraz sąsiednich obszarów Ukrainy Zakarpackiej oraz rumuńskiej Kriszany. Efektem wspomnianych analiz była synchronizacja zjawisk kulturowych omawianych obszarów (tabela IV-1) od momentu pojawienia się tam przedstawicieli pierwszych kultur wczesnorolniczych, aż do końcowego etapu rozwoju kompleksu wschodnich kultur linearnych.

W rozdziale V. zespół mineralogów w składzie: Ewa Stobierska, Piotr Wyszomirski i Agnieszka Lesisz poddali wielostronnym analizom kilka próbek ceramiki. Dokonano tego w celu określenia rodzaju surowca stosowanego przy wyrobie naczyń i określenia jego pochodzenia, a także w celu częściowej przynajmniej rekonstrukcji procesu technologicznego produkcji ceramicznej. Wśród zastosowanych metod analitycznych wymienić można m.in.: analizę makroskopową, analizę przesiąkliwości, termalną, dyfrakcji promieni X, obserwacje pod elektronowym mikroskopem skaningowym i wiele innych.

W rozdziale VI. Małgorzata Kaczanowska i Janusz Krzysztof Kozłowski przedstawili wyniki swych studiów nad przemysłem kamiennym opisywanego kręgu kulturowego ze stanowisk w Slavkovcach, Małych Zalužicach, Małych Raškovcach i w Zbudzy. Szczególny nacisk położyli oni na kompozycję surowcową zespołów, technologię produkcji i morfologię narzędzi retuszowanych. W rezultacie tych działań autorzy określili ewolucyjne trendy rozwoju technik krzemieniarskich i zestawów narzędziowych oraz funkcjonalne zróżnicowanie stanowisk.

W rozdziale VII. Maria Lityńska-Zajac przeanalizowała odciski roślin znajdujące się na fragmentach polepy ze stanowisk w Slavkovcach i Małych Zalužicach. Stwierdziła tam m.in. występowanie śladów zbóż uprawnych, w tym: pszenicy płaskurki, pszenicy samopszy i orkiszu.

W rozdziale VIII. Grażyna Godula zajmuje się szczątkami zwierząt na stanowiskach kompleksu wschodnich kultur linearnych. Wyróżnia ona szczątki ssaków, gadów, ryb i mięczaków. Wśród zwierząt hodowlanych opisuje pozostałości bydła, świń i kozy/owcy. Wśród zwierząt dzikich stwierdziła występowanie kości tura, dzika, niedźwiedzia, lisa itd.

W rozdziale IX. Małgorzata Kaczanowska, Janusz Krzysztof Kozłowski i Marek Nowak dokonali całościowego podsumowania. Określili w nim kontekst kulturowy osadnictwa wczesnoneolitycznego we wschodniej Słowacji. Następnie przedstawili zarys

strategii adaptacyjnych społeczności kompleksu wschodnich kultur linearnych. W końcu zaprezentowali obraz struktur społecznych omawianego kompleksu kulturowego.

Pracę zamyka spis 127 pozycji wykorzystanej w pracy literatury przedmiotu. Zawiera ona ponadto 23 fotografie, 77 rysunków, 81 tablic ilustracyjnych i 47 tabel.

Recenzowana praca stanowi ważny element studiów nad pojawieniem się najwcześniejszych społeczeństw rolniczych w istotnym dla dalszej prehistorii Europy Środkowej momencie dziejowym i w równie istotnym miejscu, tj. w północno-wschodniej części Kotliny Karpackiej. Dominującym elementem teorii sterujących rozważaniami naukowymi w tej pracy jest rekonstrukcja strategii adaptacji do warunków środowiskowych stosowanej przez ludność wczesnorolniczą z uwzględnieniem wagi tradycji kulturowych. O trafności dokonanego wyboru opcji teoretycznej dla poznania egalitarnych społeczeństw wczesnoagrarnych operujących w warunkach naturalnego środowiska przekonują uzyskane wyniki merytoryczne oraz właściwe skojarzenie odpowiednich wielopłaszczyznowych metod i technik analitycznych. Znakomicie sklasyfikowany i zaprezentowany bogaty materiał zabytkowy podnosi jeszcze walory recenzowanego dzieła.

Do najważniejszych osiągnięć prezentowanego dzieła zaliczyć należy określenie najstarszych grup neolitycznych we wschodniej Słowacji (Slavkovce, obiekt D i E) jako należących do późnej fazy grupy Szatmár, będącej częścią horyzontu AVK I (alföldzkiej kultury ceramiki linearnej). Na podstawie odkryć na stanowiskach w Zbudzy i w Zalużicach stwierdzono dalszy rozwój tych populacji w kierunku grupy Kopčany. Obszar ten nie był wcześniej zasiedlany przez społeczności mezolityczne. Bliskość wychodni obsydianu i limnokwarcytów oraz wielostronność zalet środowiskowych – z punktu widzenia potrzeb rolnictwa wczesnoneolitycznego – sprzyjały procesom osadniczym, koncentrującym się na obrzeżach teras zalewowych. Osady były niewielkie. Zasiadlano je w stosunkowo krótkich okresach czasu. Zmarłych chowano w obrębie osad. W przeciwieństwie jednak do kultury Körös osadnicy grupy Szatmár wracali wielokrotnie na teren poprzednio zajmowany. W następnym okresie (wiązanym z grupą Kopčany) wzrasta jedynie intensywność osadnictwa. Dopiero w późnej fazie kultury ceramiki linearnej (grupa Szakálhát) pojawiają się duże osady na tellach.

Recenzowana pozycja zawiera liczne, nigdzie dotychczas nieopublikowane materiały, których interesujące analizy pozwalają na lepsze zrozumienie ważnych procesów społeczno-kulturowych. Dla potrzeb studiów chronologicznych-kulturowych stanowi ona ważne uzupełnienie znakomitej książki Nandora Kalicza i Janosa Makkaya pt. *Die Linienbandkeramik der Grossen Ungarischen Tiefebene* (Budapeszt 1977). Na wielu innych płaszczyznach (np. studia paleogeograficzne, adaptacyjny model interpretacji procesu społeczno-kulturowego) jest pracą niewątpliwie nowatorską w określonym wycinku czasu i przestrzeni. Dzieło przygotowane zostało w języku angielskim. W związku z tym krąg jego odbiorców będzie zapewne szerszy, daleko wykraczający poza środowiska archeologów środkowoeuropejskich.

Slawomir Kadrow